

Kommittémotion

Motion till riksdagen 2015/16:186

av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V)

Överskultsättning

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen snarast bör återkomma med förslag på konkreta förebyggande åtgärder mot överskultsättning och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det bör göras en översyn av regelverket kring tillsynen av den kommunala verksamheten i syfte att regelverket ska förtydligas och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att det införs en slutlig preskriptionstid för skulder och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det bör göras en barnkonsekvensanalys och lämnas förslag som förbättrar situationen för alla de barn och unga som lever i familjer med överskultsättning och tillkännager detta för regeringen.

Inledning

Överskultsättning har ett högt pris för både den enskilde och samhället. Överskultsatta personer har t.ex. sämre hälsa och arbetar mindre än genomsnittsbefolkningen. Förutom konsekvenser för enskilda har undersökningar visat att samhällets kostnader för överskultsättning kan vara så stora som 30 till 50 miljarder kronor. De senaste fem åren har gruppen svårt skultsatta ökat med över 3 000 personer vilket tyder på att de åtgärder som vidtagits inte lyckats bromsa utvecklingen.

Antalet ansökningar för obetalda skulder, s.k. betalningsförelägganden, hos kronofogden ligger på över en miljon per år. Det är tydliga siffror på att allt fler

människor har svårt att betala sina räkningar, dvs. att få sin ekonomi att gå ihop. Det handlar ofta om personer som inte har förmått att betala sina räkningar till följd av oförutsebara händelser som arbetslöshet, sjukdom, konkurs, skilsmässa eller dödsfall i familjen. Främst är det hushåll som saknar ekonomiska marginaler som hamnar i skuldfällan, en tydlig klassfråga. Ofta är det personer som tidigare varit näringsidkare som råkar illa ut.

Det finns ingen vedertagen definition av begreppet överskuldssatt, vilket försvårar kartläggningen av överskuldssättningens omfattning – samtidigt som det också vittnar om överskuldssättningens komplexitet. I dag räknas 400 000–600 000 personer som överskuldssatta i Sverige. Över 95 000 (1,3 procent av landets vuxna befolkning) har varit skuldssatta i över 20 år och nästan 250 000 (3,3 procent av den vuxna befolkningen) har varit skuldssatta i över fem år. Alla som har en skuld hos Kronofogdemyndigheten är dock inte överskuldssatta och alla överskuldssatta finns av olika skäl inte i Kronofogdemyndighetens register. Av SOU 2013:78 framgår att den uppskattade årliga samhällskostnaden för en överskuldssatt individ i genomsnitt är 276 003 kronor.

Det kan konstateras att den förra regeringens kraftiga försämringar i sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna sannolikt bidragit till en ökning av överskuldssättningen. Sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna är just avsedda att ge möjligheter till en omställningsperiod utan att hushållets ekonomi raseras. Under den moderatledda regeringen togs steg allt längre bort från denna grundläggande princip och det har lett till att allt fler människor inte får sin ekonomi att gå ihop.

Regeringen har vid flera tillfällen meddelat att de har som målsättning att återkomma med förslag på åtgärder inom området under innevarande år. Bland annat har det utlovats att det ska presenteras en strategi med förslag på förebyggande, stödjande och rehabiliterande insatser mot överskuldssättning. Regeringen har även uppmärksammat att det därutöver även behöver ske förändringar beträffande skuldsaneringsregler för att hjälpa fler överskuldssatta ut ur skuldfällan och ge dem en chans att starta om på nytt utan en betungande skuldbörda. Vänsterpartiet ser fram emot att ta del av dessa förslag, och utgår från att de kommer att presenteras för riksdagen inom en snar framtid.

Överskuldssättningsfrågan har varit föremål för många utredningar och flera förslag har lanserats redan, men mycket lite av detta har hittills blivit verklighet. Det är nu hög tid att gå från ord till handling och vidta konkreta åtgärder. För så länge inget sker så kommer evighetsgäldenärerna att bli fler och fler.

Förebyggande åtgärder

Vänsterpartiet anser att det förebyggande arbetet för att motverka överskuldsättning är av stor betydelse och i detta sammanhang spelar den kommunala budget- och skuldrådgivningen en central och avgörande roll. Då gäller det förstås att det finns resurser. Det är därför viktigt att landets kommuner tillhandahåller en bra budget- och skuldrådgivning med god tillgänglighet och hög kvalitet. Riksrevisionens granskning Överskuldsättning – hur fungerar samhällets stöd och insatser? (RiR 2015:14) visar att det finns brister i dagens system samt att kommunerna endast ägnar åtta procent åt förebyggande arbete.

Vänsterpartiet menar att det är viktigt att bl.a. öka informationen och utbildningsinsatserna för att särskilt nå barn och unga vuxna. Även det civila samhället borde kunna bidra med insatser inom det förebyggande området. Det ekonomiska språket är för många svårt och ofta obegripligt, varför en bred folkbildningsinsats är av stor betydelse. Det finns redan i dag utbildningsmaterial i privatekonomi riktade till högstadie- och gymnasieskolan som tagits fram av Konsumentverket i samarbete med Finansinspektionen (FI) och Kronofogdemyndigheten.

I tidigare utredningar, såsom SOU 2013:78, har en rad olika förslag på förebyggande åtgärder lyfts. Att förstärka det förebyggande arbetet är en grundsten i arbetet för att förhindra att fler människor hamnar i skuldfällan. De åtgärder som vidtagits hittills har inte varit tillräckliga. Regeringen bör snarast återkomma med förslag på konkreta förebyggande åtgärder mot överskuldsättning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Överskuldssatta och evighetsgäldenärer

Vänsterpartiet har under lång tid lyft att det måste tas ytterligare initiativ på området, eftersom det krävs flera konkreta åtgärder för att minska antalet evighetsgäldenärer. I ett samhälle som förutsätter krediter är det viktigt att reglera kreditmarknaden men också att se över hur lagstiftningen fungerar när människor inte klarar sina krediter.

Vänsterpartiet anser att det är av största vikt att det tillskapas ett ekonomiskt och socialt hållbart creditsystem som gör det möjligt för människor som hamnat i skuldfällan att komma tillbaka till en hållbar ekonomisk situation.

I våras tillsatte regeringen en utredning (dir. 2015:43) som ska ta fram förslag på effektiva åtgärder för att åstadkomma en mer ansvarsfull marknad för konsumentkrediter och minska den överskuldssättning som oseriösa snabblåneföretag bidrar till. Utredningen ska bland annat överväga frågor som kostnadstak, räntetak, en civilrättslig sanktionsregel vid bristande kreditprövning, krav på skriftligt

undertecknande samt skärpta informations- och marknadsföringskrav. Vänsterpartiet välkomnar detta och förutsätter att regeringen återkommer med förslag på området så snart utredningen presenterat sitt resultat nästa höst.

Gruppen svårt skuldsatta har som ovan nämnts ökat under de senaste åren. Även antalet personer som ansöker om och beviljas skuldsanering har ökat kraftigt. Att fler får skuldsanering är positivt men Riksrevisionens granskning Överskudsättning – hur fungerar samhällets stöd och insatser? (RiR 2015:14) visar på brister i systemet. Vilket stöd den skuldsatte kan få från den kommunala skuldrådgivningen varierar mycket i olika delar av landet. Väntetiderna är dessutom långa i många kommuner. Hela 20 procent av kommunerna uppfyller inte Konsumentverkets rekommendation om en väntetid på högst fyra veckor. Ju längre tid en är skuldsatt desto svårare blir vägen tillbaka.

Riksrevisionens granskning visar också att det finns allvarliga brister i hur staten har reglerat tillsynen över den kommunala budget- och skuldrådgivningen. Enligt Inspektionen för vård och omsorg, Ivo så faller verksamheten i 100 kommuner utanför myndighetens tillsynsmandat eftersom den inte ligger inom socialförvaltningen. Det finns inte heller mål för rådgivningen vilket gör att Ivo inte anser sig kunna granska verksamhetens kvalitet. Bristen på tillsyn och tydliga krav och mål bidrar enligt Riksrevisionen sannolikt till att verksamheten nedprioriteras. I granskningen rekommenderas därför regeringen att fortsätta undersöka varför antalet svårt skuldsatta ökar och vad som kan göras för att hjälpa dem samt förtydliga regelverket kring tillsynen av den kommunala verksamheten. Regeringen föreslås även säkerställa att Kronofogdemyndigheten har kapacitet att hantera det ökande antalet skuldsaneringar och förstärka Konsumentverkets resurser för att stödja den kommunala verksamheten.

Regeringen har nu aviserat att möjligheterna till skuldsanering ska förbättras genom lagändringar. Därtill föreslås Kronofogdemyndigheten tillskjutas extra medel för detta ändamål i höstens budgetproposition.

Det välkomnar Vänsterpartiet, men vi anser även att förutsättningarna för att bedriva en bra tillsyn över den kommunala verksamheten behöver förbättras. Det bör därför göras en översyn av regelverket kring tillsynen av den kommunala verksamheten i syfte att regelverket ska förtydligas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

I den senaste utredningen, Överskudsättning i creditsamhället? (SOU 2013:78), föreslås att det ska införas en slutlig preskriptionstid för skulder, motsvarande det system som finns i Finland. Det skulle innebära att preskriptionstiden börjar löpa tre månader efter att betalningsfastställelse beslutas och att det sedan finns två

preskriptionstider för slutlig preskription, 15 eller 20 år. När en fysisk person förelagts betalningsskyldighet till en juridisk person är preskriptionstiden 15 år. När en fysisk person har en skuld till en fysisk person, eller om skulden grundar sig på ett brott för vilket gäldenären dömts till fängelse eller samhällstjänst, är preskriptionstiden 20 år. Utredningen föreslog även att preskriptionsregeln för slutlig preskription inte bör gälla enbart nya, utan också existerande, fordringar.

För de överskuldssatta utan hopp om att någonsin komma ur en skuldspirall som innebär att varje extra intjänad krona ska mätas ut skulle en slutlig preskriptionstid ha stor betydelse för möjligheten till rehabilitering och omstart. En preskription skulle sätta stopp för en accelererande och alltmer omöjlig situation. För en svårt överskuldssatt person är skuldsanering en mera verkningsfull, men också mera svåråtkomlig och svårgenomförbar, process. Slutlig preskription är således inte ett fullgott alternativ, utan ska ses som en komplettering till möjligheten att få skuldsanering. Dessa åtgärder står inte heller i vägen för varandra. En slutlig preskriptionstid syftar till att säkerställa att den som under många år levt med statliga tvångsåtgärder mot sig åtminstone ska garanteras att situationen inte hela tiden förvärras utan så småningom faktiskt kan gå åt rätt håll.

Det är således hög tid att det införs en slutlig preskriptionstid för skulder. Regeringen bör återkomma med ett förslag som innebär att det införs en slutlig preskriptionstid för skulder. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Barn till överskuldssatta

En grupp som drabbas hårt av överskuldssättning är barn. Barnombudsmannen har i samband med tidigare utredningar framfört kritik mot att barnens rättigheter inte blivit tillräckligt belysta. Det finns i dag alltför lite forskning om hur barn drabbas av överskuldssättning, och det krävs krafttag. Det bör särskilt utredas barns rättigheter och situation, genom att göra en särskild barnkonsekvensanalys för barn och unga som lever i familjer med överskuldssättning.

Socialstyrelsen beskriver i en utredning från 2013 att barn som växer upp i överskuldssatta familjer drabbas hårt av ett mycket utsatt ekonomiskt läge och menar att dessa familjers livsvillkor sannolikt hör till de sämre i samhället. Barnen upplever ofta att de väldigt tidigt måste sätta sig in i familjens ekonomiska situation, vilket kan göra att skola och fritid blir lidande. En del barn berättar att de känner sig utanför i skolan eftersom de inte kan följa med på olika aktiviteter. Forskning har visat att barn som vuxit upp i social utsatthet står inför en större risk att själva hamna utanför, i en liknande situation i vuxen ålder, jämfört med andra barn.

Rent generellt kan det sägas att reglerna i samband med överskuldsättning hittills inte har tagit tillräcklig hänsyn till barnens situation. Det är därför nödvändigt att belysa barnperspektivet på ett bättre och tydligare sätt för att bland annat leva upp till barnkonventionen.

Under de senare åren har ett flertal lagändringar tillkommit för att minska möjligheterna att skuldsätta barn. Det förekom tidigare att barn hamnade hos Kronofogdemyndigheten med skulder för obetalda parkeringsböter, då föräldrarna registrerat bilen i barnets namn. I november 2003 fanns till exempel nästan 5 000 bilar registrerade på drygt 4 100 barn. 1 juli 2007 ändrades lagen så att brukaren, inte ägaren, blev ansvarig för alla fordonsrelaterade skulder. Flera andra ändringar har även införts i föräldrabalken samt i bland annat i hälso- och sjukvårdslagen, tandvårdslagen, lagen om läkarvårdsersättning och lagen om ersättning för sjukgymnastik som innebär att avgifter inom dessa områden tas ut av förmyndaren. Tidigare var det nämligen möjligt att avgifter för uteblivna besök debiterades barnen när de blev myndiga, något som ledde till att flera ungdomar hamnade hos Kronofogdemyndigheten. I dag är möjligheten att skuldsätta barn mycket begränsad, men fortfarande förekommer det att barn av olika skäl blir skuldsatta.

I utredningen Överskuldsättning i kreditsamhället? framgår det att 75 procent av de omyndigas samlade skulder år 2010 avsåg obetalda skadestånd. Av dessa bar 25 procent ett solidariskt skadeståndsansvar. Det solidariska skadeståndsansvaret innebär att samtliga dömda gärningsmän blir gemensamt återbetalningsskyldiga. Betalningskravet kan riktas mot en av de dömda, som sedan får kräva de övriga på deras del av skulden. Motivet bakom det solidariska ansvaret är att den skadelidande ska få sina pengar så snart som möjligt, oavsett vem som betalar. Problemet är dock att det ofta är svårt för den som ensam betalat att få tillbaka pengarna från de övriga skadeståndsskyldiga. Detta kan vara särskilt svårt när det gäller omyndiga gärningsmän, varför enskilda ungdomar riskerar att hamna i långvariga skuldproblem.

Dessutom förekommer det att borgenärer kräver in pengar för fordringar som uppkommit före gäldenärens 18-årsdag. Kronofogdemyndigheten har själv, genom manuell kontroll av olika mål, undersökt antalet svaranden med en skuld som uppkom innan de fyllde 18 år, oaktat när fordringarna skickades in. Antalet ansökningar som riktades direkt mot personer under 18 år minskade med nästan 130 personer mellan 2011 och 2012. Mellan samma år ökade dock antalet ansökningar riktade mot 18–25 åringar (där skulden uppstod innan de fyllde 18 år) med drygt 110 personer.

Det förefaller således finnas en systematik i att borgenärer väljer att skicka in fordringar först när gäldenärerna fyllt 18 år, trots att skulden uppkommit när gäldenären var omyndig och således, enligt lag, inte kan ingå avtal.

Trots att mycket har gjorts för att minska risken för att barn ska bli skuldsatta, händer det fortfarande att barn blir skuldsatta och hamnar hos kronofogden. Det borde inte behöva hända i Sverige i dag.

De flesta barn drabbas dock indirekt av överskuldsättning genom att de lever i en familj där en förälder eller båda föräldrarna är överskuldsatta. Närmare 40 procent av alla skuldsaneringsgäldenärer har enligt den statliga utredningen Ut ur skuldfällan hemmavarande barn. Många av dessa barn växer upp under mycket knappa ekonomiska förutsättningar och förvägras rätten att leva ett normalt liv. Det kan handla om att familjen inte har råd att köpa fotbollsskor, så att barnen inte kan vara med och spela fotboll, att barnen inte kan spela ett instrument därför att familjen inte har råd med avgiften till kulturskolan, eller att barnen inte har råd att gå på bio eller fika med sina kompisar eller ägna sig åt andra fritidsaktiviteter som kostar pengar.

Ett annat exempel på hur barn drabbas indirekt är i samband med löneutmätning, då föräldrar som är överskuldsatta inte får tillgodoräkna sig kostnader för att kunna betala underhållsstöd. Inte heller kostnader för umgängesresor godkänns som en utgift vid löneutmätning, vilket kan få till följd att föräldrar inte har råd att besöka sina barn. Det är inte rimligt att skuldsatta föräldrar inte kan besöka sina barn eller barn inte får träffa sina föräldrar när de lever på en annan ort.

När det görs en barnkonsekvensanalys är det viktigt att se hur överskuldsättning drabbar barn både indirekt och direkt.

Det bör därför göras en barnkonsekvensanalys och lämnas förslag som förbättrar situationen för alla de barn och unga som lever i familjer med överskuldsättning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Torbjörn Björlund (V)

Nooshi Dadgostar (V)

Rossana Dinamarca (V)

Maj Karlsson (V)

Karin Rågsjö (V)

Mia Sydow Mölleby (V)